

ІНШОМОВНІ НОМІНАЦІЇ ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ЛОГІКО-ПОНЯТТЄВОГО АПАРАТУ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ В УКРАЇНІ

О.М. Тур

У статті проаналізовані іншомовні номінації грецького походження, що функціонують у системі термінів документознавства. Визначено, що процес запозичання іншомовних термінів у досліджувану терміносистему може відбуватися різними шляхами: безпосередньо (прямі запозичення), через посередництво інших мов (опосередковані запозичення). Досліджено, що на сучасному етапі в українській документознавчій терміносистемі функціонує велика кількість термінів, до складу яких входять інтернаціональні терміноелементи грецького походження.

Ключові слова: документознавча термінологія, запозичання, інтернаціоналізм, терміноелемент.

FOREIGN WORDS OF GREEK ORIGIN WHICH EXIST IN DOCUMENTATION SYSTEM OF UKRAINE

О.М. Tur

The paper presents the analysis of the foreign words of Greek origin which exist in documentation system. It has been determined that foreign words borrowing into investigated terms system can occur in different ways: directly (direct borrowings), through other languages (indirect loans). It has been studied that at present in Ukrainian documentation terms system there are a lot of terms which include international elements of Greek origin.

Keywords: documentation terminology, borrowings, internationalism, term element.

Науково-технічний і суспільний розвиток зумовлюють появу нових винаходів, відкриттів, а разом з ними й понять. Це об'єктивний процес, бо формування логіко-поняттєвого апарату певної галузі знань і, відповідно, системи термінологічних одиниць потребує врахування їхніх основних функцій, зокрема тих, які покликані чітко фіксувати

наукові поняття, а через поняття – передавати результати пізнавальної діяльності людини в стислих, лаконічних, моносемічних виразах [1, 142]. Нині запозичені слова є органічною складовою частиною майже кожної сучасної розвиненої мови: «Практично ні одна природна мова при творенні термінів не може обійтися своїми власними ресурсами, тому термінологія багатьох галузей знань різних мов свої лексичні засоби запозичає звідусіль, що робить її склад надто строкатим, поєднуючи в собі національні та інтернаціональні елементи [2, 226]». Тому в зв'язку з потребою впорядкування національної наукової мови дедалі більшої ваги набуває питання аналізу доцільності потрапляння до її лексичного складу значної кількості мовних запозичень.

У роботах останніх років сучасні вчені трактують іншомовні слова як нормальну функцію лінгвістичного життя, яка набуває особливої перспективності і внаслідок цього заслуговує на серйозну увагу дослідників [3; 4, 262; 5, 12; 6].

Ураховуючи різні погляди на проблему запозичень, керуємося думкою, що запозичання є одним із шляхів поповнення терміносистем різних мов, указуючи, що такі лексичні одиниці характеризуються однозначністю, відсутністю емоційно-експресивних конотацій: якщо «слово рідної мови повинне ще стати терміном», то слово іншомовне – «готовий термін; воно є знаком більше, ніж слово рідної мови [7, 89]».

У пропонованій статті спробуємо проаналізувати запозичення в системі української документознавчої термінології у двох аспектах: соціолінгвістичному, за якого простежуються процеси входження запозичень у мову у зв'язку з розвитком історії та культури народу-носія, та в лексико-семантичному, за якого досліджуються окремі групи запозичених слів. Соціолінгвістичний аспект передбачає, зокрема, дослідження механізмів входження в національну мову певних груп запозиченої лексики внаслідок суспільно-економічних і політичних контактів України з іншими державами на різних історичних етапах. Питання контактів, незважаючи на його нібито очевидну простоту, складне, хоч би через різноманітність і багатоаспектність етнічних контактів українців, їхніх предків з різними народами в різних напрямках – схід, захід, південь, північ.

Процес запозичування іншомовних термінів у досліджувану терміносистему може відбуватися різними шляхами: безпосередньо (прямі запозичення), через посередництво інших мов (опосередковані запозичення).

До прямих запозичень відносимо ті терміноодиниці, які проникли безпосередньо в документознавчу терміносистему з тієї чи тієї іноземної мови, наприклад: укр. *естапи* ← фр. *estampe* (відбиток, відтиск) – аркушеве видання, що являє собою відбиток твору образотворчого мистецтва з друкованої форми, що виготовлена самим художником [8, 407]; укр. *газета* ← італ. *gazetta* (дрібна венеціанська монета XVI ст.) – основний вид

періодичного видання, що виходить через невеликі проміжки часу, містить офіційні матеріали, оперативну інформацію та статті з актуальних суспільно-політичних, наукових, виробничих та інших питань, а також літературні твори та рекламу [9], укр. *журнал* ← фр. *Journal* (щоденний папір, листок) – періодичне журнальне видання, що містить статті або реферати з різноманітних суспільно-політичних, наукових, виробничих та інших питань, а також літературно-художні твори, що мають постійну рубрикацію, яка офіційно затверджена в даному виданні [9].

До опосередкованих термінологічних запозичень належать слова, які були запозичені іншими мовами і які вже звідти ввійшли в документознавчу терміносистему української мови: *архів* (від грец. *archaios* – стародавній → грец. *archeion* – адміністративна установа, відомство → лат. *arhivum*) – 1) установа (або відділ в установі), що зберігає документальні матеріали; 2) листи, рукописи, знімки й т. ін., що стосуються діяльності якої-небудь установи чи особи [10, 74], *бібліометрія* – (від грец. *biblion* – книга і *metron* – міра → англ. *bibliometrics*) – наукова дисципліна, яка вивчає закономірності відображення в науковій літературі процесів розвитку певних галузей знань, проблеми авторства й т. ін. [10, 103].

До опосередкованих належать також загальнонаукові терміни типу: *дегенерація* [10, 201], *метод* [10, 450], *нормативний* [10, 488], *коефіцієнт* [10, 360], *код* [10, 360] тощо. Значна частина цих термінів є інтернаціоналізмами. Під терміном *лексичні інтернаціоналізми* розуміємо «мовні одиниці лексичного рівня, що вживаються в багатьох (не менше трьох) неспоріднених мовах, зберігаючи разом із тим близькість або спільність своєї семантики та фонетико-морфологічної будови [2, 160]». Порівняймо: укр. *документ*, англ. *document*, нім. *Dokument*, фр. *document*, ісп. *documento*, лит. *dokumentas*; укр. *реквізит*, дат. *rekvisitter*, голл. *rekwisieten*, нім. *Requisiten*. Поширення інтернаціоналізмів сучасні мовознавці схильні оцінювати як позитивне явище, оскільки вони «є однаково чужими та, одночасно, рідними для будь-якої мови [11, 113]».

Українська документознавча термінологія, початкові елементи якої зароджуються разом з першими спробами людини фіксувати результати своєї діяльності, має давню історію. На різних етапах розвитку в її складі починали функціонувати терміни, запозичені з інших мов. Чужі лексеми поповнювали терміносистему документознавства з неоднаковою інтенсивністю в різні періоди її становлення, причому на кожному етапі виразно виявлявся вплив якоїсь однієї мови. Вплив кожної з мов визначався передусім екстралінгвальними чинниками: якщо на початкових етапах контактування з тією чи тією мовою спостерігається певна хронологічна послідовність, то пізніше диференціація відбувається не за хронологією, а за сферами функціонування, що презентують етнічні переваги в якійсь галузі. Лексика грецької мови стала поповнювати наукову термінологію багатьох європейських мов через те, що ця мова мала

статус міжнародної досить тривалий час. Зрозуміло, грецькі запозичення широко застосовуються в українській науковій термінології взагалі, і в документознавчій термінології, як у її складовій, зокрема.

Однією з екстралінгвальних причин поширення грецизмів був великий вплив візантійської церкви на українську, що перебувала в канонічній юрисдикції царгородського патріарха: «слова з грецької мови потрапляли до давньоруської мови двома шляхами: за допомогою перекладів старогрецьких творів і внаслідок контактів населення Київської Русі з населенням грецьких колоній на Північному Причорномор'ї [2, 160]». Приймаючи хрещення від Візантії і запросивши ієрархів грецького походження, Київська Русь перейняла низку слів із грецької мови.

У пізніші часи, особливо впродовж XIX-XX ст. – у період технологічного переозброєння різних галузей знань – для творення нових номінацій стали активно використовуватися компоненти давньогрецького походження.

На сучасному етапі в українській документознавчій терміносистемі функціонує велика кількість термінів, до складу яких входять інтернаціональні терміноелементи грецького походження, серед яких найуживаніші **-граф**, **-графія**, **-грама**, **полі-**, **мікро-**, **супер-**, **гіпер-**, **моно-**, **макро-**, **-метр** та інші, наприклад: *бібліограф*, *стенограф*, *суперобкладинка*, *поліграфія*, *мікроформа*, *монографія*, *моновидання*, *гіпертекст*, *термографія*, *мікроструктура* та багато інших. Кількість таких терміноодиниць постійно зростає в різних терміносистемах, що й зумовлює актуальність досліджень таких лексем [12].

Компонент **бібліо-** грецького походження (*biblion* – *книжка*). Це перша частина складних слів, що вказує на відношення до книги, наприклад: *бібліоман*, *бібліотека*. У терміносистемі документознавства аналізований компонент має властивість приєднуватися до одного, рідше двох виключно іншомовних основ. Серед вузькогалузевих та міжгалузевих термінів з компонентом **бібліо-** найбільше іменників: *бібліографія*, *бібліограф*, *бібліологія*, *бібліоман*, *бібліоманія*, *бібліометрія*, *бібліотека*, *бібліофіл*, *бібліофільство*. Ці іменники мають властивість утворювати похідні прикметники: *бібліотечний*, *бібліографічний*, *бібліометричний* тощо.

Компонент **авто-** (грец. *autos* – *сам*) передає значення «свій, власний, самостійний, автоматичний, самохідний»: *автобіографія*, *автореферат*.

XIX-XX ст. позначені значними відкриттями в різних сферах людського буття. Для називання нових реалій у досліджуваній терміносистемі починають з'являтися терміни, утворені за допомогою терміноелементів давньогрецького походження.

8 грудня 1895 р. в Гран-кафе на Бульвар-де-Капюсін (Париж) відбувся перший кіносеанс. Тоді брати Люм'єр започаткували нову еру – еру кінематографа. Певна кількість

лексем з того часу почала утворюватися за допомогою елемента грецького походження **кіно-** (*kineo* – рухаю): *кінематографія, кінодокумент, кіноальманах, кіноплівка, кінофотофонодокумент*.

Майже одночасно з ним, проте, на відміну від попереднього, у постпозиції, почав використовуватися терміноелемент **-фільм** (англ. *film* – плівка): *кінофільм, епідіафільм, діафонофільм, діафільм*, (поєднання елементів грецького та англійського походження), *відеофільм* (поєднання елементів латинського та англійського походження).

Виключно у препозиції вживається у досліджуваній терміносистемі елемент **діа-** (від гр. *dia* – через): *діафільм, діапозитив*.

Терміноелемент **фото-** (від гр. *phos (photos)* – світло) – прислужився для творення великої кількості лексем, причому поєднувався він як з класичними – грецькими та латинськими – терміноелементами, так і з українськими словами: *фотодокумент, фотоальбом, фотографія, фотоапарат, фотокамера, фотоплівка, фотовидання*. Цей терміноелемент вказував на особливість, що відповідала поняттям «той, що діє за допомогою світла», «заснований на дії світла».

Грецьке походження має і **фоно-** (від гр. *phone* – звук, голос): *фонодокумент, фонограма, фонотека*.

Грецька за походженням частина **теле-** (від гр. *tele* – далеко) використовувалася у творенні назв документів зі значенням «здійснюваний на відстані», «той, що діє на далеку відстань»: *телеграма, телефонограма*.

Більшість названих компонентів займають препозицію у складних термінах. Проте, у складі термінології документознавства є низка термінів з компонентами грецького походження, які є другою частиною композитів. Такими компонентами є **-граф** (від гр. *grafo* – пишу, креслю, зображаю), **-графія** (від гр. *grafo* – пишу, креслю, зображаю), **-грама** (від гр. *gramma* – риска, літера, написання). Найбільшу групу термінів, що утворилися приєднанням цих грецьких основ, становлять назви приладів та механізмів, процесів, а також назв осіб за видом виконуваної ними роботи: *стенограф, стенограма, бібліограф, бібліографія*.

Отже, у системі логіко-поняттєвого апарату документознавства функціонує багато запозичень із грецької мови. Запозичання іншомовних термінів у досліджувану терміносистему відбувалося різними шляхами: безпосередньо (прямі запозичення), через посередництво інших мов (опосередковані запозичення). Більшість запозичень із грецької мови – це інтернаціоналізми, засвоєні українською мовою. З XIX ст. грецькі терміноелементи часто були основою для номінації нових понять документознавчої галузі.

Використана література

1. Ктитарова Н. Формування і розвиток металургійної термінології в Україні // Проблеми української термінології. Вісник Нац. ун-ту „ЛП”. – Львів, 2002. – № 453. – С. 142-147.
2. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах / відп. ред. Л.О. Симоненко. – К.: Наук. думка, 1993. – 237 с. – Бібліогр.: с. 227-235.
3. Огієнко И.И. Иноземные элементы въ русскомъ языке: История проникновения словъ въ русский языкъ. – К.: Тип. Бондаренко и Гнездовского, 1915. – 136 с.
4. Бойків І. Словник чужомовних слів / І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калнишевський, М. Трохименко ; за ред. О.Бадана-Яворенка. – К., Х.: УРЕ, 1932. – 444 с.
5. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике: В 2 т. / А.А. Потебня. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т.1-2.
6. Жлуктенко Ю.О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики / Ю.О. Жлуктенко. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 135 с. – Бібліогр.: с. 127-132.
7. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов / С.В. Семчинський. – К.: Вища школа, 1974. – 256 с.
8. Кутина Л.Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии /Л.Л. Кутина ; под ред. С.Г.Бархударова. – М.: Наука, 1970. – С.82-101.
9. Палеха Ю.І. Загальне документознавство : навч. пос. / Ю.І. Палеха, Н.О. Леміш. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Ліра-К, 2009. – 434 с.
10. Видання. Основні види. Терміни та визначення: ДСТУ 3017-95. – К.: Держстандарт України, 1998. – 47 с.
11. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / укл.: О.І.Скопненко, Т.В.Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
12. Д’яков А.С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д’яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К.: Вид. дім „КМ Academia”, 2000. – 218 с.
13. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 519 с. – Бібліогр.: с. 495-508.